

AKO MÁRIA TERÉZIA „ZAVINILA“ SPOR MEDZI BRATISLAVOU A VAJNORAMI

Štefan Hrivňák

V tomto roku si pripomíname 300. výročie narodenia významnej panovníčky, uhorskej kráľovnej a cisárovej manželky Márie Terézie (*13. máj 1717 – † 29. november 1780). Pri tejto príležitosti Bratislavský okrášlovací spolok vyhlásil rok 2017 za Rok Márie Terézie a spoločne s ďalšími partnermi organizuje množstvo akcií, ktoré verejnosti predstavia históriu a význam tejto osvietenej panovníčky.

Za všetky podujatia spomeniem aspoň medzinárodnú konferenciu na Bratislavskom hrade Vitam et Sanguinem (Život a krv), ktorá sa bude konať dňa 14. - 15. júna a ktorej súčasťou bude aj akcia s názvom „Baroková kratochvíľa“ v barokovej záhrade na Bratislavskom hrade (výstúpenia barokových tancov, hudby...). Mária Terézia sa zapísala do našich dejín nielen tým, že stála na čele štátu celé štyri desaťročia (1740 - 1780). Jej význam spočíva v tom, že zmenila tvár všetkých dedičných krajín, ktorým vládla, prostredníctvom moderných, no najmä nevyhnutných reforiem. Bola panovníčkou všetkých národov žijúcich pod habsburskou korunou a v Uhorskom kráľovstve sa počas jej vládnutia začal postupný proces zvyšovania vzdelanostnej, kultúrnej, ako aj ekonomickej úrovne obyvateľstva.

Vajnory v poddanskom postavení

Vajnory boli od roku 1525 poddanskou dedinou slobodného kráľovského mesta Bratislavy. Z tohto titulu museli vajnorští poddaní Bratislavčanom odvádzať peňažné či naturálne dávky a tiež pre nich vykonávať rôzne práce a služby. Peňažnú rentu, ktorú vyplácali poddaní panstvu, zahŕňal najmä tzv. lezunk, čiže daň od celej usadlosti 1 zlatý a 60 denárov (100 denárov = 1 zlatý). Väčšina poddaných vlastnila len 1/8 alebo 2/8 poddanskej usadlosti, čo zahŕňalo domček, gazdovstvo a nejaké to pole pri dome, čo znamenalo, že platili len podiel z celkovej sumy. Okrem toho sa zvlášť vyplácal poplatok za dom - tzv. domový cenzus, ktorý predstavoval 32 denárov. Navyše dedina musela zaplatiť aj za každý opustený dom, ktorý stál v jej chotári, a to 16 denárov. Aby sme si urobili lepšiu predstavu o týchto sumách, tak uvediem, že denný plat robotníka vo vinohrade bol v

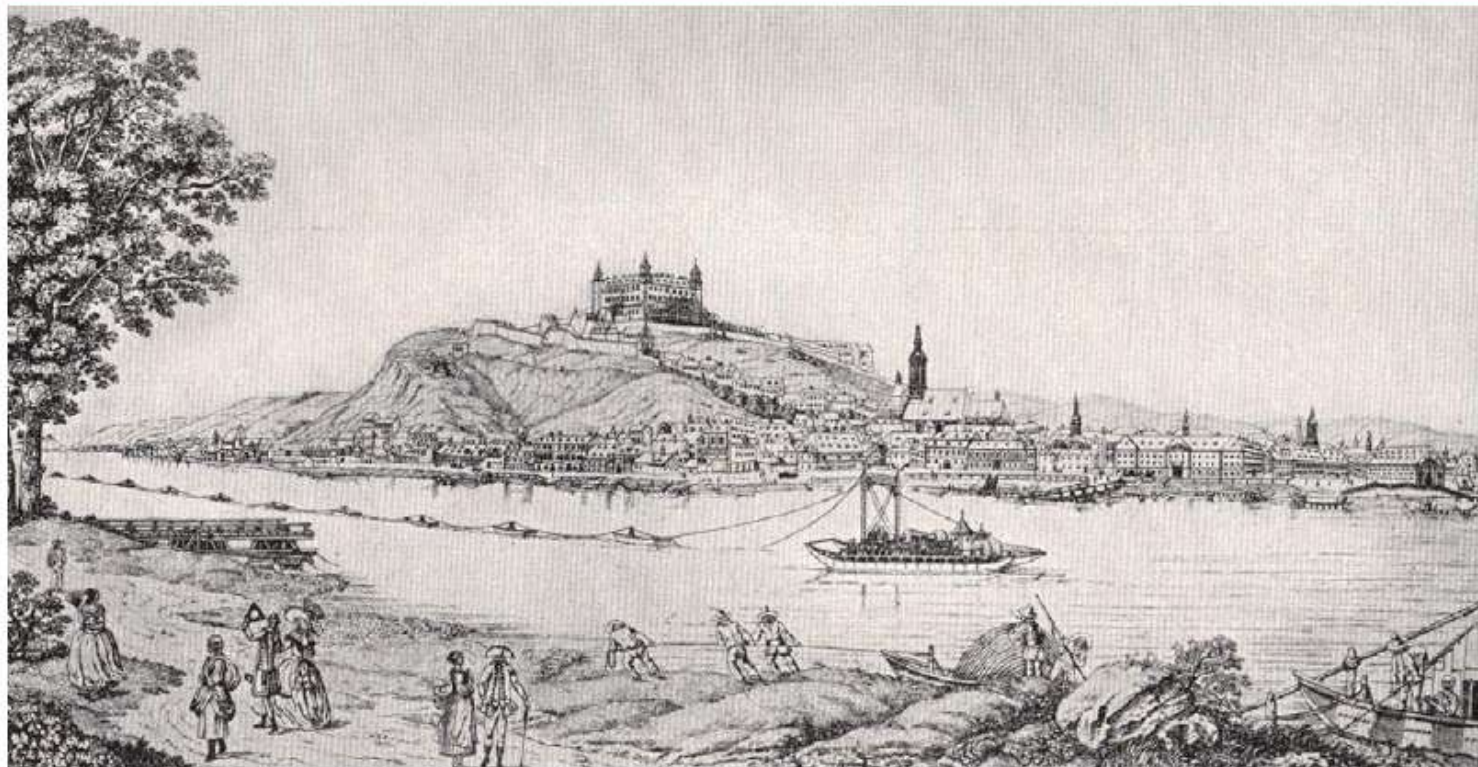
tých časoch 20 denárov, teda na domovú daň pracoval miestny vinohradník niečo vyše 1 a pol dňa.

Ostatné poplatky sa týkali najmä vinohradníctva v širšom zmysle slova, veď Bratislava bola významným vinohradníckym mestom. Vajnoráci platili 60 zlatých ročne za obecnú krčmu, ktorú prevádzkovali po celý rok a mali v nej právo čapovať svoje víno, pivo a pálenku. Ďalej museli každoročne odvieť 80 zlatých za vyslanie povozov, ktorými sa chodilo do Štajerského Hradca (Graz) po obruče na vinohradnícke sudy a po iné vinohradnícke náradie pre mešťanov. Kedysi túto cestu pre panstvo vykonávali sami poddaní, ale v druhej polovici 18. storočia sa z tejto povinnosti vyplácali, za čo sa navyše každému poddanému znížila robotná renta o dva dni. V rámci robotnej renty pracovali poddaní jeden deň v týždni so záprahom a tí, čo ťažným dobytkom nedisponovali, robili na zemepanskej pôde dva dni v týždni. Želiari, teda chudobná

časť obyvateľstva bez vlastných polí či vinohradov, no s vlastníctvom domu, pracovali jeden deň v týždni. Podželiari, ktorí nemali ani kúsok poľa, ani vlastný dom, boli od roboty oslobodení. Vysoká robotná a peňažná renta súvisela aj s faktom, že Vajnoráci neplatili deviatok, teda 1/9 z úrody, ktorá bola základom

renty pre feudála. Deviatok sa platil iba z opustených usadlostí. Príčina toho, že neodvádzali deviatok z obilia a dokonca ani z vína, súvisí s hospodárením panstva. Vo Vajnorocho nebola v tých časoch príliš kvalitná orná pôda a panstvu sa tak vyberanie peňažných dávok, prípadne využívanie práce poddaných, oveľa viac vyplatilo. V súvislosti s hospodárením v obci ešte treba spomenúť, že poddaní mali k dispozícii obecnú lúku, kde mohli pásť svoj dobytok. Disponovali aj dostatkom dreva na stavanie a kúrenie, pretože to im zabezpečovalo panstvo. Vajnoráci sa však sťažovali, že nemajú dostatok vody pre svoj dobytok, lebo v miestach, kde predtým mohli vodiť svoje zvieratá, sa zriadil panský rybník. Celý obraz vzťahov Vajnor so svojím panstvom dokladá sťažnosť, že poddaní musia platiť mýto pri vstupe do Bratislavy rovnako ako cudzinci.

Urbárska regulácia Márie Terézie a jej dôsledky

Povinnosti voči Bratislave, a teda vlastne kompletne hospodárske vzťahy celkom zmenil edikt Márie Terézie z roku 1767. Urbárska regulácia na celom území Uhorska jednotne stanovila povinnosti poddaných voči zemepánovi. Základom na stanovenie výšky renty sa stala jedna usadlosť. Robotná renta pre sedliakov hospodáriacich na celej usadlosti sa určila na 52 dní práce so záprahom alebo 104 dní bez záprahu, želiari museli odrobiť 18 dní a podželiari 12 dní ročne. Výška cenzu bola stanovená na jeden zlatý, platili ho sedliaci aj želiari v dvoch termínoch, na svätého Juraja a na sväté-

ho Michala. Základom naturálnej renty sa stal deviatok z úrody, okrem ktorého odovzdávali poddaní od celej usadlosti 2 sliepky, 2 kapúny, 12 vajec a jednu holbu (0,88 l) masla.

Po zavedení urbárskej regulácie Márie Terézie Vajnorákmi značne klesli robotné aj peňažné dávky. Robotná renta, ktorá predtým predstavovala 52 dní práce s povozom ročne, klesla u väčšiny poddaných štvor- až osemnásobne, podľa toho, či vlastnili $\frac{1}{8}$ alebo $\frac{1}{4}$ poddanskej usadlosti. Domový cenzus klesol na jeden zlatý a poddaní už nemuseli platiť 80 zlatých za vyslanie povozov Štajerského Hradca (Grazu). Zníženie vlastných príjmov a robôt, ktoré prislúchali panstvu, sa nezaobišlo bez sporov. Vzniknuté straty vo svojom rozpočte sa bratislavskí meštania snažili vykryť rôznymi spôsobmi. Ako prvé odobrali Vajnorákmi právo užívať obecnú lúku Pri jazierku. Prvú sťažnosť adresovanú Bratislavskej stolici podali naši predkovia v roku 1785. Dôvodom bolo zabratie časti urbárskej lúky pri vymieraní dvoch lúk patriacich meštanom „Panskej šajby a Španskej šajby“. Okrem rozširovania lúk vo vajnorskom chotári mesto zabráňovalo poddaným tiež vstupovať do hôr, do ktorých mali oddávna prístup. Takže okrem nedostatku lúk vznikol tiež problém so získavaním dreva. V roku 1795 Vajnoráci predložili ďalšiu sťažnosť. Tento spor sa vyriešil zmierlivo dohodou, podľa ktorej sa obyvatelia Vajnor vzdali dreva na kúrenie a na oplátku boli oslobodení od naturálnych dávok - odvádzania priadze, kapúnov, kureniec a vajec. Ani tým sa však záležitosť neskončila. V roku 1815 sa začína urbársky proces, pretože Bratisla-

va z pozície zemepanskej vrchnosti nielenže odmietala predávať ľuďom drevo, ešte im aj zamedzila akýkoľvek prístup k nemu. Pod hrozbou tvrdej pokuty im zakázala zbierať konáre v riedkych lesičkoch vhodné len na vykurovanie. Pokračovalo aj zaberanie obecných lúk a nastal tak opäť problém s napájaním dobytká. Sťažností z dediny bolo stále viac. Okrem platenia mýta, na ktoré sa sťažovali už v roku 1768, museli vykonávať aj furmanky (vozenie nákladu na dlhšie cesty), ktoré už v tom čase nemali v rámci svojich urbárskych povinností.

Táto napätá situácia a neutíchajúce spory sa vyriešili až v druhej polovici 19. storočia, po zrušení poddanstva, v čase, keď všetci obyvatelia Uhorska boli (aspoň „na papieri“) rovnoprávnymi občanmi. Zdalo by sa, že Mária Terézia svojím nariadením príliš nepomohla Vajnorákmi v ich situácii, no opak je pravda, aj keď o svoje práva museli bojovať. Prínos urbárskej regulácie je aj ten, že určovala právny vzťah medzi zemepánom a poddanými, a preto sťažnosti, ktoré adresovali stolici, museli byť riešené s plnou vážnosťou. Mária Terézia svojimi hospodárskymi a sociálnymi reformami začala premenu feudálnej krajiny na občiansky štát. Aj preto jej patrí významné miesto nielen v dejinách Maďarov a Rakušanov, ale aj v našej slovenskej histórii.

Literatúra a pramene: Archív mesta Bratislavy, obec Vajnory; Štátny archív v Bratislave, Krajský súd, Urbarialiá; HRIV-ŇÁK, Štefan. Dosah urbárskej regulácie na vybrané malokarpatské lokality. Komárno: Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, 2015.